Tatjana Rostovaitė

Kriokliai ir lapų šlamėjimas

Įžymusis Čilės poetas, tarptautinių Lenino ir Nobelio premijų laureatas Pablas Neruda rusų kalba išleisto savo kūrybos dvitomio įžangoje rašė:

„Aš sukūriau daug eilėraščių apie meilę, apie mirtį ir gyvenimą, aš paskyriau didesnę savo poezijos dalį atkakliai Amerikos tautų kovai... Tačiau aš nemanau, kad poezija turi būti ištisai politinė. Penki poeto pojūčiai turi prasiskverbti į visus horizontus. Galbūt jie dar neatrasti..."

Įvairus, vietom stebinantis netikėtumais, prieštaringumais jo kūrybos kontinentas. Jame turbūt dar liko aistringai ieškotų „baltųjų dėmių", nežinomų salų... Nors P. Neruda — vienas produktyviausiųjų XX amžiaus poezijos parnase.

Lietuvių kalba išleistoje Nerudos rinktinėje [1] skelbiami vertimai iš svarbiausių poeto knygų, išskyrus „Šimtą sonetų apie meilę". Užtat jo pirmoji meilės lyrikos knyga (anksčiau išėjusi atskiru leidiniu) perspausdinta ištisai. Taigi atranka ne visai patenkino, nes P. Nerudos kūryba iki 50 metų pateikiama plačiai — atskiromis knygomis, ciklais („Pirmapradės odės"), poemomis („Miškų kirtėjas tepabunda"), o tolesniam, itin įdomiam ir vaisingam periodui atstovauja keliolika eilėraščių.

Kažin ar kuris poetas yra susilaukęs tokios garbės, kad kareiviai, specialiai pagaminę popierių, fronto sąlygomis surinktų ir išspausdintų jo knygą, kaip padarė 1938 metais Aragono kovotojai. Bet ir to meto revoliucinės „kronikos" „Ispanija — širdy" išverstose skiltyse (kovine aistra, tragizmu, ekspresyvumu ji pranoko gedulingąjį Peru poeto Sesario Valjecho tos pačios temos ciklą) pasigendame Pikaso „Gerniką" primenančių šiurpios tapybos strofų — „Įžeistoji žemė", rūstaus ir sopulingo

[1] *Neruda P.* Poezija. V., 1972.

rekviem — „Užmuštųjų kovotojų motinoms", patetiškai romantinio herojų šlovinimo — „Granatų svaidytojai". Tai ženklino poeto pasaulėžiūros lūžį.

Tačiau košmariškas metaforinis „katalogas" „Almerija", verstas iš originalo V. Karaliaus (šio vertėjo įnašas rinktinėje bene svariausias), gaudžia kaip siaubo, sielvarto ir neapykantos reakcijai krioklys:

Patiekalas vyskupui, patiekalas sutrintas, kartus,
patiekalas iš plieno skeveldrų, pelenų ir ašarų,—
patiekalas, raudom ir griūvančiom sienom pagardintas,
patiekalas vyskupui — kraujo dubuo iš Almerijos.

Patiekalas bankininkui, patiekalas iš vaikiškų laimingų skruostų,
pietų saulėj įdegusių, patiekalas
iš sprogimų, siautėjančių vandenų, griuvėsių ir siaubo,
patiekalas iš sulūžusių ašių, sutryptų galvų,
juodas patiekalas — kraujo dubuo iš Almerijos.

„Elementarios odės", skirtos paprastiems reiškiniams, gamtos gaivalams, rodo poeto posūkį į daiktišką konkretumą ir kartu — mokslo atradimų polėkį (viena jų skirta atomui, kita... svogūnui). Jų vertimų pluošte,— kur pirmapradė stichija ir kasdienė egzistencija siejama su progresyviosios žmonijos veikla, pasaulio perkūrimu, o poeto komunistiniai idealai įstabiai susilydo su jo siautulinga vaizduote,— pasigendame nebent kosminių, savo patosu labiau atliepiančių mūsų dienų heroikai: „Odės saulei" ir ypač „Odės žvaigždėms". Šios odės stebina fantastiškų metaforų kaskadom, kuriose, šalia tradiciškesnių, patetiškai puošnių, randame „racionaliai" ekscentriškų — pavyzdžiui, trokštama apvaisinti nenaudingas žvaigždes, kad viena jų taptų vyno statine, kita — tiksliausių laikrodžių fabriku...

Tačiau ir pateiktos odės yra tarsi visos šios knygos dominantės, ypač pokalbis su perkamu-parduodamu oru, su naikintoja ir įkvėpėja ugnim ar dviveidžiu atomu, jo „siaubingos kaukės" tramdymas:

O kibirkštie beprote,
įsisiausk
į savo įkapes,
sugrįžk
į mineralų mantiją
ir tapki akmeniu aklu!

Vertėjas V. Karalius iš tiesų čia netausojo kūrybinės ugnies, temperamento ir i š r a d i n g u m o (kas, verčiant Nerudą, man regis, svarbiausia). Šias P. Nerudos odes tarytum vainikuoja „Odė Leninui", kurios penki fragmentai išspausdinti rinktinės pabaigoje (A. Mikutos vertimas):

Buvo žmonės — tiktai tyrinėtojai,
kiekvienas — gili knyga ir mokslo aistros.
Kitų gi sielos dorybė — judesys.
Du sparnus turėjo Leninas:
judesį ir išmintį,
mintimis jis kūrė,
spėjo paslaptis,
plėšė kaukes
nuo tiesos ir žmogaus,
jis buvo visur,
vienu metu — visur.

Antrąją P. Nerudos gyvenimo pusę ir kartu antrąjį jo kūrybos etapą pradeda rinkinys „Estravagario" (poeto sukurtas sudurtinis žodis iš sąvokų „keistas" ir „valkatiškas"; lietuviškai bandoma versti kitokia forma — „Ekstravagancijos"). Čia jau retai girdi krioklio ūžimą — eilės tai srūva tarsi įnoringa kalnų ar miškų upė, ieškanti išeities, besirausianti po būties šaknimis, tai išsilieja mąslaus liūdesio sietuva ar suputoja ironija... Tai filosofiškiausia, problemiškiausia P. Nerudos knyga. Jo braižas pastebimai keičiasi kovoje su „katalogizavimu", besaikiu vaizdų varijavimu, patetiška retorika; dažniau griebiamasi sudėtingos, tolimos asociacijos, paradokso, potekstės. Mūsų vertėjų dėmesio ypač būtų verta globalinė hiperbolė — „Staltiesė visiems", subtili susirūpinimo pasaulio taikos likimu valandėlė — „Na, patylėkime", majakovskiškai ekscentriškas, valiūkiškas sergančio poeto iššūkis mirčiai — „Gomurys", protestas prieš buities rutiną, asmenybės standartizaciją, daiktų valdžią — „Ypatingas nuovargis", pagaliau niūrių kafkiškų spalvų regėjimas, savotiškas tos rūšies šedevras — „Sapnas traukiny", lyg ir nebūdingas „aiškiajam" optimistui Nerudai. Bet tai ne indiferentiškos savistabos, pasąmonės vaizdinių fiksavimas, o XX amžiaus sūnaus SOS ties susvetimėjimo, vienatvės aklaviete... Išeities ieškoma kontempliavime, žmogaus ir gamtos harmonijoje.

O vis dėlto tokiam socialiam poetui, kaip P. Neruda, brangesnė „žmogaus ir žmonių" harmonija. Todėl taip atvirai, su autoironišku priekaištu jis apnuogina prieštaravimą tarp tykaus susikaupimo, poilsio gamtos glėbyje palaimos ir žmogaus-komunisto pareigos nenumaldomai tikrovei, savo liaudžiai. (Ar ne analogiškas kolizijas išgyvena ir mūsų poezija?)

Recenzuojamoje rinktinėje to meto poeto pasaulėjautos dramatiškas prieštaringumas, tam tikras dualizmas lyg ir nuglaistytas, pabrėžiamas aktyvus filosofinis pradas, pažinimo troškulys; gana žvaliai skamba ekscentriški groteskiniai motyvai („Prašau tylos", „Tai kiek gyvenam?", „Pro uždarą burną įskrenda musės", „Apie mano blogą išsiauklėjimą" — vis V. Karaliaus vertimai). Išimtį sudaro nebent elegiškas ofortas „Senutės ant okeano kranto", nuotaikingai atkurtas Eug. Matuzevičiaus. Ką gi, turi racijos ir toks parinkimas — matyt, bendrą toną lėmė V. Karaliaus polinkiai, meninė individualybė. Iš tiesų, autoironiškas paradoksas, iššūkis buržuaziniam etiketui, konformizmui ir vertime kupinas užkrečiamo, graudokai smagaus įniršio, paįvairina rinktinės kontekstą netikėtom gaidom:

... manęs ieškokit, kur aš nesu.
Jei turit laiko ir burną,
pasikalbėkit su mano atvaizdu.

„Čilės akmenys" — vėl nauja, bet vidujai dėsninga metamorfozė. Kelionėje laukinėmis okeano pakrantėmis, įsigilinant į save pirmapradėje gamtos didybėje, rūsčiai

grėsmingame jos grožyje, gimsta stoiško „akmeninio" pasaulėvaizdžio fantazijos — tūkstantmetės keistų formų uolos atgyja, personifikuojasi, tarsi įkūnydamos žmogaus genezę, jo etinės, meninės savimonės pradžią, spalvingas ir žaismingas liaudies legendas. Nors rinktinėje pasigendame tokių filosofinių šedevrų, kaip „Akla statula", užtat siužetinis „Portretas uoloje" (kuriame jauti verlibro meistro — vertėjo V. Bložės modernistinį potėpį) išreiškia žmogaus — žuvusio revoliucionieriaus — nemirtingumą, atgimimą akmenyje bei kitų atmintyje — ir grąžina skaitytojo mintis į dramatišką mūsų epochos tikrovę. Šitaip nauju pavidalu, tarpininkaujant gamtai, atauga poeto ryšiai su žmonija.

„Isla Negros memoriale" tuos saitus lyg apgaubia elegiška ūkana, prisiminimų šlamesys, poetui su meile tapant savo šeimos portretus; stiprina juos gilesnis ispanų liaudies kovų apmąstymas, tolesnis būties šaknų ieškojimas prieštaringo amžiaus džiunglėse. Gaila, kad iš šitos knygos rinktinėn pateko vos vienas kitas, be konteksto mažai ką tepasakantis eilėraštis,— o, pavyzdžiui, toks kūrinys, kaip „Žiaurioji ugnis", būtų prasmingu aidu užbaigęs vertimų pluoštą iš knygos „Ispanija — širdy" (tuo labiau kad skyrių ir datų atsisakyta).

P. Neruda yra kalbėjęs: „Majakovskio jėga, švelnumas ir įniršis iki šiol tebėra ryškiausi mūsų poetinės epochos požymiai". P. Neruda nemažai paveldėjo ir iš Majakovskio, o siekiant toliau — ir iš Vitmeno, ir iš ispanų bei Lotynų Amerikos tautų poetinių lobių. Tačiau jo ir jėga, ir įniršis (vyravęs anksčiau aptartuose kūriniuose), ir švelnumas — saviti. Tas švelnumas kaip medžių šlamėjimas — vienoks naktį, kitoks rytmetį, dar kitoks audros siautime — patikliai apgobia mus ir labiausiai keri, guodžia jo meilės lyrikoje. L. Valbasys „20 eilėraščių apie meilę..." vertime (versta iš portugalų kalbos), atrodo, nuoširdžiai įsigyveno į originalo emocijas, nuotaikas, instrumentuotę. Čia gražiai derinasi kūniškos aistros, džiaugsmo, gaivališkumo ir ilgesio, egzaltuotos dvidešimtmečio poeto melancholijos kontrastas. Išgyvenimų fonas dažniausiai audringas, permainingas („pušynų plotai, lūžtančios, ošiančios bangos <...> kai liūdnas vėjas šuoliuoja, žudydamas drugelius...") — gal todėl toks ryškus tylos, giliausio intymumo, susiliejimo, troškimas, tarpais pasiekiąs apoteozę, tarsi prasismelkiąs pro Saliamono „Giesmių giesmės" kolorito metaforas bei epitetus:

Baltoji bite, medum apsvaigusi tu dūzgi mano sieloje
lėtomis rūko spiralėmis.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Užmerk gilias savo akis. Nuplasnok už nakties ribų.
Apnuogink savo kūną, siaubingoji statula!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Tavo krūtys panašios į baltas sraiges,
į tavo įsčias atskrido prisnūsti šešėlių peteliškė.
Ak tylinčioji!

Gaivališku praradimo sielvartu, dramatiškos melodijos *forte* pagauna audringa „Nevilties daina", vainikuojanti strofas apie meilę.

Bet šiame cikle išryškėja ir kai kurie trūkumai, būdingi ne vien L. Valbasio vertimams. Pavyzdžiui:

Ak, viską prarijai kaip šalta toluma,
kaip jūra, kaip laikas, viskas tavyje paskendo.

Dėl nevykusios sintaksės atsiranda nelogiškas palyginimas, dviprasmybė. (Reikia skaityti: *... kaip jūra, kaip laikas... Viskas tavyje paskendo.)*

Regis, dėl pažodiškumo atsirado pernelyg įmantrus, nesklandus vaizdas V. Karaliaus vertime, kad ir šitoks:

... ar atmeni mano namą su balkonais, k u r
b i r ž e l i o š v i e s a s k a n d i n o
t a v o b u r n o j g ė l e s.

Dėl tos pačios bėdos pasitaiko ir daugiau stilistiniu-intonaciniu atžvilgiu šlubuojančių eilučių, kad ir tokia inversija:

... ir nuo tada — ugnis,
p a r a k a s — n u o t a d a,
i r k r a u j a s — n u o t a d a.

Skaitant balsu, itin žeidžia klausą kai kurių vertimų ritminis nevientisumas: poetinė frazė tarpais mėšlungiškai trūkčioja, intonacija tampa suvaržyta, nenatūrali. Atkuriant dainingą ispanišką verlibrą, duota sau per daug laisvės. Ritminiai-intonaciniai lūžiai, kaitaliojant beveik taisyklingą baltąjį jambą su triskiemenio ar kito banguojančio metro eilutėmis, krinta į akis ir kai kuriose „Odėse". (Šia prasme vientisiausias, įtaigiausias bene „Odės vasarai" vertimas.) Beje, panašūs mūsų versifikacijos negalavimai buvo išryškėję verčiant ir iš prancūzų kalbos, pavyzdžiui, E. Verharno verlibrą.

Gal todėl daugiau laimi (ypač deklamatorių akyse) nepriekaištingai skambantys, baltuoju jambu atlikti E. Matuzevičiaus vertimai, kurių stambiausias, idėjiškai reikšmingiausias — poemos „Miškų kirtėjas tepabunda" vertimas. Kaip ir V. Karaliaus „Almerijoje", čia deramai, pagauliai išryškintas P. Nerudos politinis patosas, nukreiptas prieš imperializmo „aštuonkojį kraugerį",— tad ir antrąją poemos publikaciją skaitome, jausdami tiek pilietinį, tiek estetinį pasitenkinimą.

Tačiau ir tradicinio jambo naudojimas — gana problemiškas (tai liečia ne tik kai kuriuos E. Matuzevičiaus, bet ir centrinių leidyklų publikuotus rusiškus P. Nerudos vertimus). Kartais juo vaizdas labiau „suveržiamas", o mintis pateikiama tiesmukai, vertimas praranda originalo betarpiškumo kerus — nebematyti to tarsi apnuoginto poetinio mąstymo proceso, į kurį įtraukiamas ir pats skaitytojas. Štai kad ir nesudėtingos formos eilėrašty apie Kubą:

La isla estaba oscura como el luto,
pero izaron la luz como b a n d e r a,
no, tenían más armas que la aurora,
y écta dormía aún bajo la t i e r r a:
entonoces comenzaron en silencio
la lucha y el camino, hacia la e s t r e l l a.

(„La Gesta"; kirčiai autoriaus)

Sala kaip skausmo gedulas j u o d a,
bet išskleidė kaip vėliavą ji šviesą.
Jų ginklas buvo tik viena aušra,
bet ir jinai kažkur po žemėm snaudė.
Jie nutarė tylėdami t a d a
pradėti kovą, siekt savos žvaigždės.

(„Žygdarbis")

Melodinga akcentinė šešių eilučių strofa (vyraujant 5 pėdų sinkopiui) su moteriškomis (3 rimuotomis) klauzulėmis išversta, kaip matome, vertėjui įprastu baltuoju penkiapėdžiu jambu, kaitaliojant moteriškas klauzules su vyriškomis (2 iš jų sustiprinus lyg ir atsitiktiniu, „kietu" rimu, beje, nedisonuojančiu su žygio atmosfera). Lietuvių ir ispanų kalbos — poliariškai skirtingos, ir keista čia būtų reikalauti formos ekvivalentiškumo. Bet jeigu fonetiškai neįmanoma perteikti originalo muzikos, gal tatai galima kompensuoti bent intonacinėje-ritminėje sandaroje? Skaitydamas originalą, tarytum jauti, koks paslaptingas, didis vyksmas yra revoliucijos užuomazga ir gimimas, kaip viskas tvinksta, kyla,— o vertime šis jutimas lyg ir dingsta, kadangi ekviritmijos problema — viena sunkiausiai sprendžiamųjų.

Nepaisant pastebėtų spragų ir nelygumų, nuolatos traukia paimti į rankas tą kuklią Pablo Nerudos „Poeziją", prisiminti vieną kitą labiau sujaudinusią strofą ar poeto bruožą, išryškintą gyvame, spalvingame knygą lydinčiame Alberto Laurinčiuko esė „Poezijos ugnis ir gėlės", pagaliau — pasigėrėti kad ir nespalvotomis (išskyrus superviršelį), bet didžią dalį dramatizmo bei ekspresijos išsaugojusiomis Davydo Alvaro Sikeiroso paveikslų reprodukcijomis,— juk jos mums, šiauriečiams, palengvina kelią į jo draugo poezijos gelmes.

1973